

Motion till riksdagen 2021/22:453

av Mia Sydow Mölleby m.fl. (V)

Ett demokratiskt statskick

1 Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning om det svenska statskicket i syfte att införa republik och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att ta fram ett system för att granska och öka insynen i Hov- och Slottsstatens ekonomi och verksamhet och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning som ser över monarkens totala åtalsimmunitet i syfte att den ska upphävas och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ta initiativ till en översyn av hela systemet med adjutanter som omfattar såväl finansiering som funktion och tillkännager detta för regeringen.

2 Inledning

All offentlig makt i Sverige utgår från folket. Det stadgas i 1 kap. 1 § regeringsformen som är en av Sveriges grundlagar. Det är den politiska demokratins grundläggande princip. Vi anser därför att det är otidsenligt att den formella statschefen, kung eller drottning, ärver sitt ämbete och inte utses under demokratiska former.

I dag har kungen ett antal politiska uppgifter utöver den formella uppgiften som statschef. Han är ordförande vid särskilda informationskonsejer med regeringen och vid den särskilda konsej i vilken regeringsskifte äger rum (RF 6 kap. 6 §). Han är dessutom ordförande i Utrikesnämnden där rikets förhållande till främmande makt avhandlas. Vänsterpartiet anser att det främsta ämbetet och förtroendeuppdraget i en demokrati, statschefens, ska tillsättas enligt demokratiska principer. Det är en självklarhet i alla andra offentliga sammanhang. All makt ska på riktigt utgå från folket och folkets val.

Det är därför dags att ta fram en ny modern och demokratisk modell för det svenska statsskicket.

3 En utredning av det svenska statsskicket

Under våren 2018 tog sex riksdagspartier ett s.k. utskottsinitiativ i riksdagens konstitutionsutskott. Riksdagen riktade senare ett tillkännagivande till regeringen om att tillsätta en parlamentarisk kommitté efter valet 2018 (2017/18:KU28). Kommittén fick bl.a. i uppdrag att i samråd med hovet utarbeta principer för det s.k. apanaget, och överväga hur utformningen av riksdagens anslag till hovet kan bidra till att kungahusets officiella åtaganden främst utförs av ett begränsat antal av dess medlemmar (dir. 2019:76). Förtjänstutredningen, SOU 2021:74, som presenterades i september 2021 innehåller dessvärre inte några förslag om tillräckligt ökad transparens eller insyn i Hovstatens ekonomi och verksamhet.

Vänsterpartiet har tidigare föreslagit att den parlamentariska kommittén skulle få tilläggsdirektiv dels att utreda det svenska statsskicket i syfte att införa republik, dels att utreda ett system för att granska och öka insynen i Hov- och Slottsstatens ekonomi och verksamhet (mot. 2020/21:94). Vi kan bara beklaga att riksdagsmajoriteten röstade nej till dessa förslag.

Regeringen bör tillsätta en utredning om det svenska statsskicket i syfte att införa republik. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

3.1 Bristande möjligheter att granska Hovstaten

I dagens svenska monarki kan statschefen, för närvarande kung Carl XVI Gustaf, inte granskas på något formellt sätt. Den granskning som sker är endast den genom media. Detta är en allvarlig brist som behöver åtgärdas, oavsett om Sverige ska övergå till republik eller inte. All annan offentlig verksamhet kan granskas av någon form av fristående revision. Enligt regeringsformen granskar riksdagen rikets styrelse och förvaltning, men inte kungahuset. Övrig offentlig verksamhet granskas både utifrån hur väl uppgifterna sköts och ur ett ekonomiskt perspektiv. Statschefen har specificerade uppgifter som självklart borde kunna granskas på samma sätt som all annan verksamhet som finansieras med offentliga medel. Verksamhetens effektivitet och hur den ekonomiska ersättningen används bör vara föremål för offentlig granskning. Ibland framförs synpunkter på att monarken måste få ha sin privata ekonomi i fred och att det därför inte går att granska kungahuset på samma sätt som annan verksamhet. Ett sätt att lösa det skulle kunna vara att monarken får ett arvode för sitt uppdrag. Detta arvode kan då finansiera privata utgifter. I de fall andra medlemmar i kungafamiljen vikarierar för monarken får de då ett arvode.

Omkostnader för representation, statsbesök och andra uppgifter som ingår i uppdraget bör finansieras genom anslag till Kungliga Hovstaterna. De utgifterna är då tydligt avskilda från monarkens privata ekonomi och borde utan svårigheter kunna granskas. Andra personer med statliga uppdrag granskas på detta sätt. Statsministern får t.ex. ett månadsarvode för sitt uppdrag som statsminister. Utlägg för resor, representation m.m. som ingår i uppdraget ersätts ur budgeten för regeringen och är offentliga.

Hovet ska, enligt en överenskommelse som träffades med regeringen 1996, årligen lämna en berättelse över den samlade verksamheten med tyngdpunkt på hur tilldelade medel har använts när det gäller Slottsstaten. Regeringen och Riksmarskalksämberet enades 2005 om att komplettera överenskommelsen från 1996. Riksdagen tillkännagav i december 2011 att regeringen skulle genomföra en översyn för en ökad insyn i Hovstaten, men samtidigt respektera statschefens privata sfär och inte göra någon ändring i den nuvarande konstitutionella ordningen. År 2013 enades regeringen och Riksmarskalksämberet om att komplettera överenskommelserna från 1996 och 2005 och som en följd av detta i viss mån ändra den senare när det gäller insyn i den verksamhet som bedrivs inom ramen för Hovstaten. Enligt överenskommelsen ska den ekonomiska redogörelsen i verksamhetsberättelsen för Hovstaten bli utförligare än tidigare, och redogörelsen ska bestå av en uppställning som liknar den redogörelse som lämnas för Slottsstaten. Besluten om ökad insyn och utförligare ekonomisk redogörelse är förvisso steg i rätt riktning men enligt vår mening inte tillräckligt för att skapa en rimlig insyn i den verksamhet som bedrivs inom ramen för Hovstaten. Vänsterpartiet har återkommande lyft frågan, men hittills har ingen förbättring av insynen skett. Den ovan nämnda Förtjänstutredningen nöjer sig med att konstatera att Hovstatens årsredovisning framöver kommer att innehålla en redogörelse för hur statschefen fördelat anslaget till medlemmar av den kungliga familjen som utfört officiella uppdrag som åligger statschefen eller anknyter till statschefsämberet. Årsredovisningen kommer även att innehålla en exemplifiering av vilka sorters utgifter som ingår i dessa belopp. Enligt Vänsterpartiet är detta lovvärt men långt ifrån tillräckligt.

Det är inte heller möjligt att med stöd av offentlighetsprincipen begära ut handlingar från Hovstaten. I en dom från 1999 i Regeringsrätten (numera Högsta förvaltningsdomstolen) tog rätten ställning till utlämnande av handlingar hos Kungliga Hovstaterna och Riksmarskalksämberet. Bakgrunden var att en journalist hade begärt ut statschefens resefakturer avseende ett statsbesök i Sydafrika 1997. Efter att ha fått avslag från riksmarskalken med hänvisning till att Riksmarskalksämberet inte utgjorde någon myndighet och därmed inte lydde under offentlighetsprincipen, kom ärendet att överklagas, först till kammarrätten och därefter till Regeringsrätten. Journalisten menade att statschefen är en offentlig makthavare som förbrukar skattemedel och att han i denna sin roll måste kunna granskas offentligt. Dock gick domstolen, också i högsta instans, på hovets linje och fastslog att Riksmarskalksämberet varken var att betrakta som en myndighet eller ett med myndighet jämställt organ, varför tryckfrihetsförordningens stadganden om aktinsyn inte ansågs vara tillämpliga. Domen har därefter åberopats som normgivande i ärenden om begäran om att få ta del av handlingar som rör hovets verksamheter (riksdagens utredningstjänst, RUT, dnr 2020:685). Denna brist på möjlighet till insyn och därpå följande granskning av Hovstaten är ett demokratiskt problem.

Regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att ta fram ett system för att granska och öka insynen i Hov- och Slottsstatens ekonomi och verksamhet. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

4 Avskaffande av monarkens åtalsimmunitet

I den gällande författningen ges monarken en rättslig immunitet som principiellt skiljer sig från den begränsade immunitet som gäller för riksdagsledamöter. Den senare gäller endast yttranden och gärningar under utövandet av uppdraget och den kan upphävas av riksdagen enligt särskilda regler (RF 4 kap. 12 §). Motivet för immuniteten är att förhindra att juridiska och polisiära maktmedel missbrukas i politiska syften. Med monarkens immunitet förhåller det sig annorlunda.

Monarken är personligen immun mot rättsliga åtgärder, medan en demokratiskt vald statschef kan ha en begränsad immunitet i sin funktion. Om monarken skulle köra för fort så kan hen inte straffas för det. Om hen skulle stoppas av polisen och de misstänker att hen är alkoholpåverkad kan de inte begära utandningsprov. Monarken kan faktiskt inte straffas för något brott över huvud taget.

Oavsett hur statschefen utses är det inte rimligt med total åtalsimmunitet. I stället bör monarken omfattas av en begränsad åtalsimmunitet som omfattar gärningar under utövandet av uppdraget liknande den som gäller för riksdagsledamöter.

Regeringen bör därför utreda monarkens totala åtalsimmunitet i syfte att den ska upphävas. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

5 Översyn av systemet med adjutanter

En adjutant vid det svenska hovet är en officer som biträder en kunglig person i tjänst, dvs. medverkar vid genomförandet av de kungligas program. Kungens stab, stabschef och adjutanter, ingår inte i Riksmarskalksämberet utan tillhör Försvarmakten men lyder direkt under kungen.

Adjutanterna tjänstgör cirka en månad per år vid hovet. Resterande tid tjänstgör dessa personer inom försvarets verksamhetsområden. Enligt kungahusets hemsida är adjutantens främsta uppgift att säkerställa att de av Hovmarskalksämberet planerade programpunkterna kan genomföras. Det innebär bl.a. att adjutanten ansvarar för sådant som rör tider, pengar, tal, sista information angående förestående besök, säkerhet, klädsel, kontakt med värdar, transporter samt reservplaner. En adjutant kan kort beskrivas som en knutpunkt för alla som vill tala med eller informera den kungliga personen samt utgör länken mellan hovet, ambassader, polis, arrangörer och den kungliga personen vid resor, särskilt utomlands. I detta sammanhang kan tilläggas att aktuell information om tjänsten som adjutant är tämligen svår att hitta via andra källor än kungahusets hemsida.

I dag är det Försvarmakten som står för lön/ersättningar till adjutanterna. Vi anser inte att kostnaden för adjutanterna, när de tjänstgör vid hovet, ska bäras av försvaret eller någon annan statlig myndighet.

Regeringen bör ta initiativ till en översyn av hela systemet med adjutanter som omfattar såväl finansiering som funktion. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Jon Thorbjörnson (V)

Linda Westerlund Snecker (V)

Jessica Wetterling (V)